

Даркенов Құрманғали Ғазезұлы¹, Қақар Қанат²

*¹профессор, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті
Халықаралық қатынастар факультеті, Аймақтану кафедрасы,
Нұр-Сұлтан, Қазақстан,*

*²докторант, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті Аймақтану кафедрасы,
Нұр-Сұлтан, Қазақстан*

«БІР БЕЛДЕУ - БІР ЖОЛ» БАСТАМАСЫ АЯСЫНДАҒЫ ҚАЗАҚСТАН-ҚХР ҚАТЫНАСТАРЫ ЖӘНЕ ШИЕЛЕНІС ТУҒЫЗАТЫН МӘСЕЛЕЛЕР ЖӘНЕ ОНЫ ШЕШУ ЖОЛДАРЫ

Аңдатпа

Орталық Азия - бұл Еуразия континентінің жүрегі, Қытаймен тікелей көршілес аймақ болып табылады, сонымен бірге Еуразия континентін байланыстыратын Жібек жолы осы аймақты басып өтеді. Қазақстан Орталық Азиядағы табиғи ресурстар мен энергияға бай ел. Орталық Азия қазба байлығынан басқа оның екі континент орталығы болған орыны, Қытай елінің сытқы саудасындағы маңызы және Батыс солтүстік шеғара қорғанысында стратегиялық ерекшелікке ие болуы, Қазақстанның аталған жобадағы қандай орында екенін әлемге әйгіледі.

2014 жылдан бастап Қытай «Бір белдеу - Бір жол» стратегиясын аталған аймақта басты орынға қойды. 2014 жылдан бері «Бір белдеу - Бір жол» бастамасы аясында екі ел арасында экономикалық қатынастар дамыды, дегенмен мәселелер де сақталып отыр. Мақала екі ел арасындағы экономикалық қатынастарды талдауға арналған және шиеленіс тудыруы мүмкін мәселелерді ашып береді.

Кілт сөздер: Қазақстан-ҚХР қатынастары, «Нұрлы жол», «Бір белдеу - Бір жол», Қытай-Қазақстан экономикалық қатынастар, Жібек жолы.

Darkenov Kurmangali Gazezovich¹, Kakar Kanat²

*¹Professor, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Faculty of International Relations,
Department of Regional Studies,
Nur-Sultan, Kazakhstan,*

*²Doctoral student, Department of Regional Studies, L.N. Gumilyov Eurasian National University,
Nur-Sultan, Kazakhstan.*

KAZAKHSTAN-CHINA UNDER THE INITIATIVE «ONE BELT - ONE ROAD» RELATIONSHIPS AND CONFLICT ISSUES AND SOLUTIONS

Abstract

Central Asia is the heart of the Eurasian continent, a region directly adjacent to China, and the Silk Road, which connects the Eurasian continent, passes through this region. Kazakhstan is a country rich in natural resources and energy in Central Asia. Apart from the mineral resources of Central Asia, its location as the center of two continents, its importance in China's foreign trade and its strategic position in the defense of the North-West Frontier, made Kazakhstan known to the world about the location of this project.

Since 2014, China has focused on the "One Belt - One Road" strategy in the region. Since 2014, economic relations between the two countries have developed under the "One Belt - One Road" initiative, but the problems remain. The article is devoted to the analysis of economic relations between the two countries and give some suggestions to solve the problem.

Keywords: Kazakh-Chinese relations, "Nurly Zhol", "One Belt - One Road", China-Kazakhstan economic relations, the Silk Road.

Даркенов Курмангали Газезович¹, Какар Канат²

*¹профессор, Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева,
факультет международных отношений, кафедра регионоведения,
Нур-Султан, Казахстан,*

*²докторант, Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева,
факультет международных отношений кафедра регионоведения,
Нур-Султан, Казахстан*

КАЗАХСТАН-КИТАЙ ПО ИНИЦИАТИВЕ «ОДИН ПОЯС - ОДИН ПУТЬ» ОТНОШЕНИЯ И КОНФЛИКТНЫЕ ВОПРОСЫ И РЕШЕНИЯ

Аннотация

Центральная Азия - сердце Евразийского континента, регион, непосредственно примыкающий к Китаю, и через этот регион проходит Шелковый путь, соединяющий Евразийский континент. Казахстан - страна Центральной Азии, богатая природными ресурсами и энергоносителями. Помимо минеральных ресурсов Центральной Азии, его расположение в качестве центра двух континентов, его важность во внешней торговле Китая и его стратегическое положение в защите северо-западной границы сделали Казахстан известным всему миру о местоположении этого проекта.

С 2014 года Китай сосредоточил внимание на стратегии «Один пояс - один путь» в регионе. С 2014 года экономические отношения между двумя странами развиваются в рамках инициативы «Один пояс - один путь», но проблемы остаются. Статья посвящена анализу экономических отношений между двумя странами и выявляет проблемы, которые могут вызвать напряженность.

Ключевые слова: Казахстанско-Китайские отношения, «Нурлы жол», «Один пояс - один путь», экономические отношения, Шелковый путь.

Адамзат тарихында Орталық Азия шығыс пен батысты байланыстратын, маңызды көпірлік рөл атқарды. Жібек жолын байланыстратын көп салалы байланыстар қалыптасты, дамып отырды. Экономикалық байланыстар, әлеуметтік байланыстар, сауда-саттық және мәдени байланыстар дамыды. Ертеде Қытай фарфор, жібек, шай және асыл тастарды өңдейтін Азиядағы сауда-саттық орталығына айналды. Ал, Қазақстан Жібек жолының Қытай мен Еуропаны байланыстратын Еуразия континентінің орталық жүрегі іспетті. Еуропа мен Шығыс Азия арасындағы сауда-саттық керуендері Орталық Азия арқылы барыс-келіс жасады.

2014 жылы Ресейдің Еуропалық одақ санкциясы, Ресей мен бірге Орталық Азиядағы мұнай сатушы елдер мұнай бағасының құлдырауы, Қытай елі үшін тымді болды. 2013 жылы Қытай елінің президенті Си Цзиньпин Орталық Азияның төрт еліне жасаған сапары барысында «Жібек жолының экономикалық белдеуін» селбестік орнатудың стратегиялық тұжырымдамасын ұсынды [1]. Сол жылы Президент Си Цзиньпин Индонезияда, Қытайдың «21 ғасырда теңіз жібек жолын» салу үшін АСЕАН елдерімен серіктестікті дамытуға дайын екенін айтты [1]. Осы бастаманы қолдау мақсатында екі экономикалық ұйымды құрды:

1) Азия инфрақұрылымдық инвестициялық банк. Жалпы капиталы 100 миллиард АҚШ долларын құрайды;

2) Жібек жолы қоры. Заңды капиталы 40 млрд АҚШ долларын құрайды [2]. Бұл бастаманы Қытайдың Орталық Азиядағы жаңа экономикалық геосаяси бастамасы деп айтуға болады, бастаманы жүзеге асыру Қытайдың Орталық Азиядағы мүдесін арттыруға пайдалы.

Соңғы бес жылда «Бір белдеу - Бір жол» стратегиясы біршама жетістіктерге жетті. Қытай 74 елмен және халықаралық ұйымдармен ынтымақтастық туралы келісімдерге қол қойды және 30-дан астам елмен институционалды түрде ынтымақтастық орнатты, 60-тан астам елмен және халықаралық ұйымдармен сауда-саттықты үздіксіз алға жылжыту бойынша бастамаларды бірлесіп жүзеге асыру туралы келісімге келді. 120 ел мен халықаралық ұйымдар оны белсенді қолдады. «Бір белдеу - Бір жол» бастамасы БҰҰ Бас Ассамблеясы және Қауіпсіздік Кеңесі сияқты маңызды құрылымдардың жоспарларына енгізілді [3]. Қазіргі таңда әлемдік ірі елдер арасындағы назар аударып отырған маңызды бастаманың бірі.

Қазақстан әлемдегі ішкі құрлықта орналасқан мемлекет, экономикасы негізінен мұнай, тау-кен өнеркәсібі, көмір, темір, ауылшаруашылығы басым орында. Ал Орталық Азияда экономикалық күш қуаты жағынан алдыңғы қатардағы ел. 2013 жылы Қазақстан Астана қаласы Назарбаев университетінде жасаған баяндамасында ҚХР мемлекет басшысы Си Цзиньпин «Жібек жолының экономикалық белдеуін» туралы бастамасын тұңғыш рет Қазақстанда көтерді, сол бастама аясында екі ел ынтымақтастығы барынша дамыды.

2016 жылдың қыркүйек айында екі ел «Жібек жолының экономикалық белдеуі» жоспары мен «Нұрлы жол» экономикалық бастамасының өзара байланыста екендігі туралы келісімге қол қойды. Екі ел ынтымақтастықтың өзара сенімді, қауіпсіз және өзара көмек көрсететін, экономикалық ынтымақтастықты дамыту мақсатында келісімге келді[3].

Екі ел арасындағы маңызды байланыстар ол энергетикалық ынтымақтастық. Екі ел арасындағы сауда-саттықтың 30% құрайды. Кеңестік дәуірде өндірістік технологияның даму деңгейі төмен болуына байланысты энергетикалық өнеркәсіп Қазақстанда кенже қалды. Қазақстанның Орталық Азияда энергетикалық байлығында ұстайтын салмағының көп болуы шетелдік компаниялар мен инвесторлардың назарын барынша өзіне аударып маңызды геосаяси сипат алатын аймақтағы мемлекет болып саналады. Екі ел арасындағы экономикалық қатынастарды энергетикалық ынтымақтастыққа Қытай барынша назар аударып өзіндік ықпалын тигізіп келеді. 1997 жылы маусымда CNPC компаниясы Kazakhstan Aktobe Oil & Gas Co., Ltd.-тің 60,3% акция үлесін сатып алды. Сол жылдың тамыз айында ол Вужин мұнай кен орнын игеру құқығына ие болды [4]. 2000 жылдан бастап екі ел арасында мұнай өндірісі саласында байланыс дами бастады. 2004 жылы Қытайдың CNPC компаниясы АҚШ-тың мұнай компаниясынан Сазанқұлақ кен орнын және газ кен орындарына меншік құқығын сатып алды [4]. Қытай әлемдегі энергия тұтынушы ірі мемлекет. Зерттеуші мамандардың көзқарасы бойынша Қытай болашақта ең ірі мұнай мен табиғи газ тұтынушы елге айналады, сондықтан Қытай елі Орталық Азияны өзінің энергетикалық базасына айналдыру мақсатын ұстанады. Қытай елінің Қазақстандағы энергетика, тау кен өндірісі салаларында салған инвестициясы 42 млрд долларды құрайды [5, 113 б].

2017 жылы Қытай-Қазақстан табиғи газ құбырының екінші кезеңі аяқталды. Құрлыс толық аяқталған соң Қазақстанның батысындағы табиғи газ байлығы мен оңтүстігінің құбыр жолы өзара жалғысыды. Сонымен бірге, Қытай мен Орталық Азия арасында табиғи газ ресурстарын берудің екінші арнасын ашты. Статистикаға сәйкес, Қазақстан Қытайға жылына 5 миллиард текше метр табиғи газ экспорттайды, ал жалпы кірісі 1 миллиард долларға жетеді. Тек China national petroleum corporation-ның Қазақстандағы акциялар жобасы Қазақстан үкіметіне 10 миллиард доллар көлемінде, бұл 30000-ден астам сапалы жұмыс орындарын құрып, көптеген кәсіби және техникалық жұмыспен қамтамасыз етеді. Қытай мен Қазақстандағы табиғи газ құбырлары арқылы Қытайға 185 миллиард текше метр табиғи газ жеткізілді[6,24 б].

Қытайдан көптеген машиналарының қосалқы бөлшектері мен тоқыма және өнеркәсіптік тауарлары, тұтыну бұйымдары Қазақстанға импортталады. Ал Қытай болса мұнай, минералды кен рудаларын, бастапқы өңделмеген заттарды Қазақстаннан импорттайды. Мұнай экспорттау - бұл Қазақстанның экономикалық тірегі. Энергетикалық емес секторда астық өндірісі Қазақстан мен Қытай арасындағы байланыстың бір бағыты. Қытай Қазақстанды бұрынғы Кеңес Одағын астық шаруашылығымен қамдағын маңызды рөлін біліп, болашық астық қамбасын мақсат етіп стратегиялық байланыс орнатуды қалайды. Шанхай ынтымақтастық ұйымының ауыл шаруашылығы министрлерінің кездесу механизмі арқылы Қытай, Қазақстан және басқа да елдер «Шанхай ынтымақтастық ұйымының ауыл шаруашылығы министрлерінің кездесуі туралы» хаттамаға қол қойды [7].

Мамандар пікіріне назар аударсақ, Қытай мен Қазақстан арасындағы егістік жер алқабы туралы келісімдер туралы ақпарат ашық емес. Қытай зерттеушілерінің ақпаратына сүйенсек, 2003 жылы Қытай мен Қазақстан ауылшаруашылық жерлерін жалға беру туралы, Қазақстан мен Қытай шекарасындағы 7000 га егістік жерге дән отырғызу туралы 10 жылдық жалға беру келісіміне қол қойылған [7]. Кейін бұл мәселе қазақстандық мемлекеттік қызметкерлер мен Қазақстан халқының қарсылықтарына ұшырағандығына байланысты атап өтілген егістік жерді жалға беру келісімі күшін жойды. Қазақстанда бұл мәселеге белгілі бір мерзімге дейін мароторий жарияланды. Қытайдың астық тұтыну көлемінің артуына байланысты егістік жерді жалға алу саясатына Батыс ақпарат құралдары, саясаткерлері мен ғалымдары басқаша көзқараста.

Қазақстан тәуелсіздік алғаннан кейін Қазақстанның экономикалық даму құрлымында ауыл шаруашылығы мен ауыр өнеркәсіпті негіз етті. Екі ел экономикалық қатынастарда өнеркәсіп

саласында ынтымақтастық орнатып, Қазақстанда жаңа кәсіп орындарды құру бастамаларын бастады.

ҚХР-ның өнеркәсіп саласы мынадай екі салаға бөлінеді. Біріншісі, ауыр өнеркәсіп: мұнай айдау, минаралды тау-кен рудаларын өндіру кәсібі. Екіншісі, жеңіл өнеркәсіп немесе қолөнер өңдеу кәсібі-тұрмыстық тұтыну бұйымдарын өңдеу. Қытай әлемде өнеркәсіп өндірісі мен арзан бағалы заттары мен әйгілі. Қазақстанның өңдеу саласындағы кенже қалуы Қазақстанның Қытай мен өндірістік ынтымақтастық орнатуға барынша ынталандырды. Соңғы жылдары екі ел а өнеркәсіптік байланыстар орнатты. Бұл жөнінде Қытайдың Xinhua News агенттігінің мәліметін негіз ретінде қарастырсақ, шамамен алты жыл ішінде Қытай мен Қазақстан елдері түрлі салалардағы ынтымақтастыққа қол жеткізді. 2016 жылы Қытай мен Қазақстан үкіметтері «Жібек жолының экономикалық белдеуі» мен «Нұрлы жол» экономикалық жобаларының арасындағы ынтымақтастық жоспарына қол қойылды [8].

«Бір белдеу - Бір жол» бастамасы аясында екі ел 5 шекара өткелін ашты, мұнай мен газдың трансшекаралық тасымалдау құбыры құрлысынан 5 дана құбыр жобасы жоспарланып аяқтады, «Қорғас-Дондаемун» арнайы экономикалық аймағының құрлық портын ашты. «Батыс Еуропа - Батыс Қытай» тас жолы және 6 теміржол мен 11 тасжол шекара өткелден өтті. Қазірге дейін Қазақстандағы алғашқы электролиттік алюминий зауыты, алғашқы ірі гидроэлектростанция, Шымкент МӨЗ қатарлы жобалар жүзеге асырылып, Қытай мен Қазақстан өнеркәсіптік, құрылыс, ет және тамақ өнімдерін өңдеуді қамтитын екіжақты ынтымақтастықтың 55 инвестициялық жобасын жүзеге асыруды жоспарланды [8].

"Бір белдеу - Бір жол" жобасының жүзеге асуында кейбір шектеулері бар, жобаның жүзеге асуы барысында шиеленіс тудыратын мәселелер:

- *Қытай қарызы және "Қытай экспансиясы" үрейі;*

Қытай кейбір елдерде инфрақұрылымды басқаруға қол жеткізу үшін және ресурстарға қол жеткізу үшін, Орталық Азиядағы, әсіресе Қырғызстанда, Қытайдың алдында қарыздың өсуіне байланысты халықта аландаушылық бар. Бұқаралық ақпарат құралдарына қарыздар туралы жазуына біршама шектеулер қойылған. Халық арасында «Қытай қарыз» қорқынышы сақталып отыр [9]. Қытай Қырғызстанның сыртқы қарызының 45,3%-ын (2019 жылдың мамыр айы) және Тәжікстанның сыртқы қарызының 51,1%-ын (2016 жылғы шілде) құрады. АҚШ-тың жаһандық даму орталығы 2018 жылдың наурызында жариялаған есебінде [9]. Орталық Азиядағы Қазақстанмен көршілес жатқан елдеріндегі ҚХР қарызының артуы, Қазақстан халық арасында "Қытай қарыз қауіпі" үрейін тудырды. Бұнда басты мәселе Қазақстан мен ҚХР арасындағы экономикалық қатынастарда қарыз алыс-берісі және инвестициялық есептері қоғамдық бұқаралық ақпарат құралдарында ашық болмауынан халық арасында қарызға тауелді болу үрейі сақталып отыр.

Яньци қаласы Янбян университетінің профессоры Лю Тао зерттеуінде «Қытай экспансиясы теориясы» мазмұны туралы былай сипаттады негізінен мыналарды қамтиды:

– Қытай Қазақстан экономикасында стратегиялық басымдылық алғысы келеді, иевестициясын барынша арттырып, Қазақстанның ұлттық қауыпсіздігіне әсер етеді. Қытайдың стратегиясы «аграссивті, тікелей әсер ететін және үздіксіз»;

– Шегара аумағындағы трансшекаралық су арнасының бөлінісі бойынша Қытай Орталық Азия елдерімен келісім жасасудан бас тартты. Іле және Ертіс өзендерінің жоғары ағарынан бөліп алып Қазақстанның суды пайдалану құқығына қол сұғып отыр.

– Қытай иммигранттары артып ұлттық қауыпсіздікке қауіп төндіруі мүмкін[10]. Екі ел келісім шарттар мен экономикалық қатынастарға байланысты меморандум келісімдердің қоғамдық БАҚ-да ашық болмауынан халық әр түрлі шетел ақпараттарын қабылдап тұрғындар арасында "Қытай экспансиясы" үрейі сақталып отыр.

-*Екі ел арасындағы иммиграциялық мәселелер;*

Екі ел арасындағы иммиграциялық мәселелер арасында шиеленіс тудыратын мынадай маңызды екі факторды айтуға болады:

1) Қазақстан тәуелсіздік алғанан кейін көптеген этикалық қазақтар Қазақстанға көшіп кіре бастады. Әсіресе, 200 жылдан бері осы үдеріс Шанхай ынтымақтастық ұйымы аясындағы екі ел арасындағы азаматтарға виза қолдау көрсету келісімдеріне сай барынша артты. Дегенмен, соңғы бірнеше жылдан бері Қытай ШУР-дағы терроризмге қарсы тұру саясатына байланысты Қытайда тұратын қандастарымыздың Қазақстанға келіп кетуіне қиындықтар болып отыр. Қытайдағы этникалық қазақтар Қазақстандағы қазақтармен туысқандық қатынаста, Қытайдағы қазақтардың

Қазақстанға келіп-кетуінің шектелуі Қазақстандағы тусқандарының Қытайға деген наразылығын арттырып, Қытай компанияларының Қазақстанда дамуына қарсылық білдіріп отыр.

2) Екі ел арасындағы заңсыз иммигранттар және жергілікті халық жұмысшылары мен Қытай жұмысшылары арасындағы қақтығыс та күрделі мәселе. Иммигранттар туралы ақпараттың болмауы және демографиялық мәліметтердің өзгеруі себепті мигранттарға талдау жасау қиын. Қытайдан келген иммигранттардың жоғарды айтылған этникалық қазақтардан басқа жұмыс күші және бизнес иммигранттары бар.

Бизнес иммигранттары Қытайдан келіп сауда саттық істеуді мақсат еткен иммигранттар. Бизнес иммигранттары Қазақстан заңына бағынбастан әр түрлі жолдармен келіп, елдегі көші-қон органдарына тіркелмей Қазақстан елінде бизнес бастайды. Бұл аталған иммигранттар 2000 жылдардан бұрын көп болды.

Еңбек-күш иммигранттары-олар Қытайдан келген еңбек студі мақсат еткен, Қазақстанда ұзақ уақыт қоныстанғысы келетін адамдар. Тиісті Қытай көші-қон органдарының статистикасына негізделсек 2006 жылдың 10 айында Қазақстанға 103700 қытайлық жұмыскер келген, бірақ нақты құжаттары бар 5008 жұмыскер болған [11]. Заңсыз иммигранттардың көбеюі Қазақстан халқы арасында "Қытай экспансиясы" үрейін тудырып, наразылық танытып отыр.

Қазақстандағы көші-қон туралы заң түзімдер жылдан жылға кемеліне келіп заңсыз иммигранттарға шектеу салынууда. "Халықты жұмыспен қамту туралы" 2016 жылғы 6 сәуірдегі Қазақстан Республикасы заңында "Жұмыс берушілерге шетелдік жұмыс күшін тартуға рұқсат беру және (немесе) ұзарту, сондай-ақ корпоративішілік ауыстыруды жүзеге асыру қағидалары мен шарттары" айқын белгіленген және шетелдік компаниялардағы Қазақстандық жұмыскерлер саны 90%-ден кем болмау керек деп белгіленген [12]. Екі ел келсімдерге сай 55 инвестициялық жобасын жүзеге асыру жоспарланған, осы келсім негізінде Қытай жұмыскерлерінің саны заңсыз артса немесе заңсыз иммигранттар болса Қазақстан халқының наразылығына ұшырауы мүмкін. Сол себептіде Қазақстан көші-қон заң жұмыскерлері алдын алу шараларына барынша атсалысуда.

Қазақстандық жұмыскерлер мен Қытайлық жұмыскерлердің арасында шиеленіс тудыратын және бір мәселе еңбек ақының бірдей болмау мәселесі. Қытайдан келген жұмыскерлердің Қазақстандық жұмыскерлерден жоғары еңбек ақы өтемін алуы, екі ел жұмыскерлері арасында қақтығыс тудыру мүмкін. Қазақстан халықты жұмыспен қамту орталығы бұл мәселені алдын ала ойластырып, іс-шаралар қолдануға тиіс.

-Екі ел қатынастарында әділеттілік;

Әлемдік «Transparency International» ұйымының жариялаған жаһандық жемқорлық индексі [13] нәтижесіне негізделгенде соңғы бес жылдағы рейтингі төмендегі кестедегідей:

Жылы	Сыбайлас жемқорлық индексі		Әлемдік ранг		Қатысушы елдердің жалпы саны
	Қазақстан	Қытай	Қазақстан	Қытай	
2015	28	37	123	83	168
2016	29	40	131	79	176
2017	31	41	127	80	183
2018	31	39	129	90	183
2019	34	41	113	80	180

Дерек көзі: Transparency International (2015-2019ж) санды мәліметті жинақтау. Көңіл бөлетін мазмұн: Жоғары балл неғұрлым әділдікті білдіреді, ал төменгі балл неғұрлым сыбайлас жемқорлықты білдіреді.

Жоғардағы кестеде көрсетілгендей, екі елдің әділдік бағалары әлемдік рангте көңіл толарлықтай емес. Мемлекеттер арасындағы экономикалық қатынастарда ашықтық халық тарапынан талап етіледі, егер ашықтық болмаса халық арасында күмән күдік тудырады. Ашықтық әділеттілік принципі болуы екі ел қатынастарын дамытады.

-Қазақстандағы этносаралық қатынастар және діни экстремизмнің сақталуы;

Қазақстандағы лингвистикалық мәселе көптеген пікірталастардың негізі болып табылады және бұл Қазақстандағы басқа да этникалық азшылықтардың көпшіліктің пайдасына дискриминацияға ұшырап отырмыз деп санайды[13].

Қазақстан діни еркіндікті жолға қойған мемлекет, дегенмен Қазақстандағы діни экстремизм мәселесі Қазақстан Республикасының ұлттық қауіпсіздігіне қауіп төндіріп отыр. Бұл мәселелерде шетелдік күштердің айтақтауында кей ұйымдар сақталып отыр. «Шығыс Түркістан ислам

қозғалысы», «Шығыс Түркістан революциясы», «Халифа жауынгері» қатарлы ұйымдар Қытайдың Солтүстік батыс өңір аумағының қауыпсіздігіне әсер етуі мүмкін деген Қытай зерттеушілерінің үрей бар. Бұндай мәселелер Қазақстанның экономикасының дамуына да әсер еретді.

Шиеленіс тудыратын мәселелерді шешу жолдары:

-Екі ел үкіметі бастама аясында экономикалық Қатыныстыр орнатудың жаңа принциптерін белгілеуі тиіс;

Келісімдер мен меморандум келісім шарттар өзара тиімді, егжей-тегжейлі ойластырылған, екі жақтың экономикалық дамуына кепілдік ететін, келісіп шешім жасауы керек. Тек экономикалық ірі елдің басымдылығын ғана қарастырмау тиіс. Маңызды фактор ретінде: қоғамдық пікір талас пен санасу, кәсіпорынның экономикалық кіріс-шығыс қаржылық тұрақтылығы жөнінде үкімет дер кезінде мәлімет алып байланыс орнату, ақпарат ашық болуы тиіс. Екі ел экономикалық байланысындағы ортақ пайда жарататын принципті белгілеу керек.

-Қытай кәсіп орындары жергілікті заңға бағынып, әдет-ғұрыптарға құрметтеуі және Қазақстан халқымен тығыз қарым-қатынаста болуы;

1) Қазақстандағы Қытай кәсіп орындары Қазақстан заң-түзімін толық біліп, жұмыскерлерге заңдық мағлұмат беріп ескертіп отыруы, кәсіпорындар тек үкіметпен байланыс орнатып қалмай, халықтың уәкілдерінен құралған парламент уәкілдеріменде байланыс орнатып мәселені дер кезінде шешіп отыру тиіс.

2) Қытай кәсіпорындары кәсіподақ құрып Қазақстандық кәсіподақтармен байланыс орнатып, Қазақстандық жұмыскерлер мен Қытайлық жұмыскерлер арасында мәселе болғанда дер кезінде шешіп отыру тиіс.

- Шанхай ынтымақтастық ұйымының аясында екі ел өзара діни экстремизмге қарсы тұру және заңсыз иммигранттардың болуынан сақтанатын заңдарды белгілеп байланыс орнатып қауіпсіз ынтымақтастық ортасын құру;

Шанхай Ынтымақтастық Ұйымының аясында, Қытайдың солтүстік-батыс шекарасындағы ШҰАР-дың қауіпсіздігіне және Орталық Азиядағы елдердің қауіпсіздігін қорғау мақсатында Қытай елі Орталық Азия елдерімен «Терроризмге, сепаратизмге және экстремизмге қарсы күрес туралы Шанхай конвенциясына» қол қойды. Қытай мен Тәжікстан «үш күшті» қарсы тұру туралы келісімге қол қойды. 2007 жылы Қытай мен Қазақстан бірлескен қылмыстар туралы бірлескен коммюникеге қол қойды. Қытай елі мен ШЫҰ-дағы елдер бірлікте Қатаң міндеттемелер арқылы, терроризмге, сепаратизмге, діни экстремизмге қарсы күрес жүргізеді және бірлікте қарсы тұрудың стратегиясына қол жеткізу деп белгіленген[15].

Шанхай Ынтымақтастық Ұйымының аясында екі ел үкіметі діни экстремизмге қарсы күресте селбестік орнату, сонымен бірге иммиграция проблемаларын шешу, әсіресе Қытайдағы этникалық қазақтардың Қазақстанда туыстары бар. Олардың Қазақстанда туыстары бар болуына байланысты екі елге барып келуге шектеу қоюға болмайды. Екі ел арасында иммиграциялық келісімдер жасасып, этникалық қазақ мәселесін дер кезінде бір жайлы етіп шешу жолдарын қарастыру тиіс. Сонымен бірге екі ел иммиграция органдары селбестік орнатып Қытай компанияларында жұмыс істейтін қытайлық жұмыскерлердің Қазақстанға көші-қон заңы аясында және Қазақстан Республикасының халықты жұмыспен қамту заңына сәйкес еңбек күші санағын жүйелі түрде алдын ала алып, заңсыз иммигранттарға шектеу салып жол бермеу керек.

-Халықтық дипломатия байланысын қалыптастыру, медиа платформасын құру;

Екі ел арасындағы ынтымақтастық келісімдер ашық емес, сол себепті де халық арасында үрей таралған. Екі ел тек үкімет аралық байланыстарға шектелмей, ҰЕҰ-мен және халық арасындағы байланысты да дамыту керек. Екі ел арасында тарихи қатынастардың жоқ болуына байланысты, екі ел халықтары бірін-бірі өзара толықтай түсінбейді, сондықтан халықтық дипломатия қалыптастырса, түсіністік қалыптасуы мүмкін. Екі ел экономикалық, достық, ынтымақтастық байланыс орнату үшін бейбіт қатар тұрып, медиа платформасын құрып, халыққа ашық түрде байланыс орнату жұмыстарын жүргізуі тиіс.

Қортынды

ҚХР басшысы Си Цзиньпин Қазақстанда болғанда тұңғыш рет «Жібек жолының экономикалық белдеуі» бастамасын ұсынды. Осы бастама аясында соңғы бес жылда екі ел арасында экономикалық қатынастар барынша дамыды. Жібек жолы әлемдегі Еуразия халықтарына ортық, осы жолдан тиімді пайдалану, экономика жарату жол бойындағы елдер үшін маңызды зеріттеуді қажет ететін тақырып. АҚШ - «жаңа жібек жолы» стратегиясын ұсынды[16]. Бұл стратегияда Ауғанстанды орталық етіп Орталық Азия мен Оңтүстік Азия көлік желісін мен сауда

желісін байланыстру басты жоспарланған. Деген мен Қытай зерттеушілері жөнінен бұл бастама АҚШ-ның осы Аймақтағы мүддесін нығайту үшін жасалған[17]. АҚШ пен Қытайдың жібек жолындағы бақталастығы Орталық Азиядағы мүддесін сақтау үшін стратегиялық маңызға ие аймаққа басекелестік.

Қазақстан Орталық Азиядағы табиғи ресурстары бай ел ретінде стратегиялық маңызға ие, Қазақстан экономикасы да әлемдегі елдермен байланыс орнатып өзінің тиімді географиялық орналасу ерекшелігінен тиімді пайдалануды қажет етеді. Тиімді географиялық байланыстар Еуропа мен Азия елдерін байланыстыру Қазақстанның әлемдік саясатта өзіндік рөлін көрсетті. Қытай мен Қазақстан Қатынастарында жаңа дамудар болды соңғы 10 жылдағы Қазақстан қатынастарында, жібек жолы қатынастарын дамыту Қазақстанның әлемдік платформалық рөлін әйгіледі.

Екі ел экономикалық қатынастарды алға ілгерілегенімен, кейбір шиеленіс тудыратын мәселелерді де сақтап отыр:

Қытай қарызы және «Қытай экспансиясы теориясы» үрейі;

-Қытай компаниясының Қазақстанға келуіне байланысты көші-қон мәселесі;

-Ақпараттың ашық болмауына байланысты халық арасында «коррупция» үрейі;

-Қазақстандағы этносаралық қатынастар мәселесі және діни экстремизмнің сақталуы.

Осы мәселелер соңғы жылдары екі ел арасындағы байланыстарда шиеленіс тудыратын мәселелер ретінде көрілді. Бұл мәселелерді шешу жолдары мынадай:

-Екі ел бастама аясында экономикалық қатынастар орнатудың тең мүдделі тиімді принципті белгілеу тис.

-Шанхай ынтымақтастық ұйымының аясында екі ел өзара діни экстримизімге қарсы тұру және заңсыз иммигранттардың болуынан сақтанатын заңдарды белгілеп, байланыс орнатып, қауіпсіз ынтымақтастық ортасын құру.

-Халықтық дипломатиялық байланыс және платформасын құру, ашықтық пен әділдік талаптары болу тис.

Осы жолдар арқылы екі ел арасында экономикалық қатынастарды дамыту. Әлемдегі Азия мен Еуропа халықтарын байланыстыратын Жібек жолының жаңа сара жолын қалыптастыруға атсалысу барлық Жібек жолы халықтары үшін зор маңызға ие.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Р.Жанбулатова, Қаһар Қанат, Ұлы Жібек жолы және бүгінгі //Concorde. - 2018, № 3. -67 б.
2. А.М. Акматалиева. Перспективы реализации экономического пояса Шелкового пути КНР в Центральной Азии. Ч.1,2,3,4. - Вестник КРСУ.2018. Том 18. №7.-С. 111-115.
3. Чен Чанг және Шу Шулонг, Орталық Азиядағы белдеу және жол бастамасының ілгерілеуі, болашағы мен идеялары // Бейбітшілік және даму.-2018, № 3. -83б.
4. Ван Ибин, Қазақстан мұнай өнеркәсібін дамыту және Қытаймен ынтымақтастық // Бейжің академиялық талқылауы. -2017, № 8. -275 б.
5. Чжан Наицин, Қазақстанның мұнай-газ саласы мен Қытай-Қазақстан энергетикалық ынтымақтастығының мәртебесі // Еуразиялық экономика.-2018, № 5. -112 б.
6. Нұр Сұлтан, «Бір белдеу бір жол» стратегиялық шеңбері бойынша Қазақстан-Қытай қатынастарын зерттеу // Янбия университетінің заңгерлік магистрлік диссертациясы - 2019 - 3 б.
7. Ли Ли Нин, Жібек жолының экономикалық белдеуіндегі Қазақстанның астық саласы мен Қытай арасындағы ынтымақтастықты талдау // Хэйхэ университетінің журналы - 2018, №9 - 100 б.
8. Дерек көзі: Xinhua News: ht **HYPERLINK** "http://www.xinhuanet.com/2019-05/15/c_1124499140.htm"
9. Дайсуке Kumade. Mitsui & Co. галамдық стратегиялық зерттеулер институты айлық есебі. Тамыз 2019. 3-4 б.
10. Нұр Сұлтан, «Бір белдеу, бір жол» стратегиялық шеңбері бойынша Қазақстан-Қытай қатынастарын зерттеу // Заң магистрі тезисі - 2018, 17 мамыр.-45 б.
11. Чжан Венде, Лю Ли, Қазақстаннан келген жаңа қытай иммигранттарын талдау // Философия және әлеуметтік ғылым басылымы Social Science Vo 1.38.-сәуір, 2016.
12. Дерек көзі: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1600000482>
13. Дерек көзі: <https://www.transparency.org/cpi2019>

14. Жұмагелдинов, А. (2012). Қазақстандағы жастардағы ұлттық бірегейліктің перспективалары рр.201-208. Ресейдегі және көрші елдердегі этносаяси ахуалда. ЕВАРН-дың жылдық есебі (В. Тишков, В. Степанов), Мәскеу: Ресей ғылым академиясының этнология және антропология институты.

15. Цуи Хайян, Қытайдың «Жібек жолы экономикалық белдеуі» туралы Орталық Азия геостратегиясы // Мамыр, 2018, том. 21, 9 б.

16. 16.JUSTYNA MISIĄGIEWICZ, MARCIN MISIĄGIEWICZ. Қытайдың «Бір белдеу, бір жол» бастамасы - Еуропалық Одақтың перспективасы. VOL. XXIII, 1 SECTIO K 2016, 34-42 б.

17. Қытай Сары өзен редакторы: «Бір белдеу - бір жол және халықаралық ынтымақтастық», «Фуданның халықаралық қатынастарына шолу он алтыншы серия», Шанхай халықтық баспасы, 2015.-10-15 б.